

Зібрання історій.

Мохаммед Ауфі

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Роман Гамада

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

ІЗ КОГОРТИ ПЕРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ІНДІЇ

Садід ед-Дін Мохаммед бен Мохаммед Ауфі Бухараї (1172–1233) відомий у перській літературі передусім як автор найстарішої антології перських поетів «Любаб аль-альбаб» («Серцевина серцевин»), яка зберігає значення першого, хоча й не завжди точного джерела з творчості багатьох поетів домонгольського періоду. Вона містить зразки творів 329 авторів IX–XIII століття і, що надзвичайно важливо, засвідчує могутній поступ перської мови й літератури, яка вийшла на широкий індійський простір.

Доба ближчого знайомства перських письменників з Індією та її культурою настає на початку XIII століття, коли вони змушені були, втікаючи від монгольської навали, покидати рідні місця. На розвиток культури в мусульманському Делійському султанаті, який виник на уламках Газневідської імперії, справили великий вплив біженці з Ірану та Мавераннагру. Гнаний страхом перед військами Чінгізхана, як і багато його співвітчизників, опиняється в Індії й уродженець Бухари Ауфі. Після поневірянь містами Хорасану, Сістану і служби в різних правителів, зокрема в падишаха Наср ед-діна Кабадже (пом. 1228 р.), візирів якого він присвятив «Любаб аль-альбаб», він нарешті прибув до Шамс ед-діна Ільтутмиша (1211–1236) із династії Гурі та Мусаси Сільсіле-йе Салятіна Шамсйе-йе Деглі і в ім'я його візира Нізам уль-Мулька Мохаммада Абі Саада Джунейді написав «Джавам аль-гекайат ва лавам ар-ревайат» («Зібрання історій та світочі переказів»).

Назва «Зібрання історій та світочі переказів» цілком відповідає змісту книги, оскільки її сторінки документальні й містять відомості історичного, культурного, літературного характеру, а також відомості з ісламських знань. «Зібрання історій» в історичній частині (глави 4-та і 5-та із I розділу) містять історії «від початків створення світу» до епохи аббасидських халіфів, тобто від епохи

Пішдадідів, Кеянідів, виникнення ісламу до часів правління аль-Мустансира (623–640/1226–1242), і з цього погляду їх вважають достовірними історичними джерелами. Проте історичні тексти наявні не лише в цих двох главах, інші частини книги також наповнені історичними розповідями, окремі з яких, можливо, й не трапляються в інших книгах. Як приклад подано історію неприязні між Афшином, правителем Осрушани, та Абдаллахом Тагіром. Захоплення Бабека руками Афшина стало причиною того, що Мутасім (абасидський халіф, 218–227/833–842) почав надто прихильно ставитися до Афшина, чим викликав заздрощі й ненависть Тагіридів, так що ті хотіли знеславити його в очах халіфа і звести наклеп, оскільки Бабек був у таємній змові з Афшином. Та чи насправді був? Ауфі пише:

«Мутасім, який підозрював Афшина, хотів вивірити його і спитав:

— Стосовно Бабека як треба вчинити по справедливості? Яку ти даси пораду? Чи, може, його простити? Адже він чоловік кмітливий, розумний і не має собі рівних у командуванні військами. Може, нам із ним буде спокійніше?

Афшин сказав:

— О повелителю правовірних, досить того, що він стільки крові мусульманської пролив, навіть його залишати живим?

Коли Мутасім почув ці слова, він зрозумів: те, що на нього доносили, є брехнею».

В історичних творах подано суперечливі відомості стосовно того, зберігся чи зник звичай носити білий одяг в Мавераннагрі із загибеллю Муканни. Хоча в анонімній «Худуд аль-алаям» («Межі світу»), в Біруні чи Мукаддасі, «Таріх-е Бухара» («Історія Бухари») Наршахі щодо цього й були якісь згадки, в Ауфі твердження однозначне: «І сьогодні на землі Мавераннагру із послідовників його (Муканни) збереглися певні громади, що працюють на землі й

займаються сільським господарством, їх називають «білоодежними», вони таємно дотримуються своїх звичаїв та вірувань, і нікому ще не вдалося дізнатись, в чому саме полягає їхній звичай».

Ауфі розповідає також легенду про прийняття мусульманства русами, на яку свого часу звернув увагу академік В. Бартольд. «Пропоноване повідомлення взяте із твору відомого перського письменника аль-Ауфі «Зібрання анекдотів та зібрання блискучих оповідань» («Джавам аль-гекайат ва лавам ар-ревайат»), написаного в Індії в VII ст. гіджри для Нізам аль-мулька Мухаммеда б. Абу Са'ада ал-Джунейді, візира султана Шемс ед-діна Абу-л-Музаффара Ільтутмиша (помер у 633 р. гіджри в ша'бані / <квітень-травень> 1236 р. н. е.)». Аналізуючи уривок, що становить частину глави «Дар байан-е масалек ва мамалек» («Про шляхи й держави», розділ IV, глава 16), В. Бартольд зазначає: «Оповідання Ауфі цікаве, по-перше, як єдине досі знайдене повідомлення, в якому згадується ім'я Володимира Святого, по-друге, як непряме підтвердження оповідання Несторового літопису про виправлення Володимиром посольства для випробування віри».

У багатьох випадках чітко простежуються джерела історичних відомостей, поданих Ауфі, зокрема із IV тому з книги «Найкраще із життєписів царів та відомостей про них» Абу Мансура аль-Хусайна ібн Махмуда ас-Са'алібі (пом. 1038), в якому викладено історію Ірану під владою халіфату, розпад халіфату та історію держав і династій Ірану X — першої чверті XI ст., також «Історія аджамських правителів», яка належить Абдаллаху ібн аль-Мукаффі (721–757), авторові «Худай-наме» («Книги царів»). Аналогії й порівняння засвідчують, що Ауфі черпав відомості й із «Сейасат-наме» («Книга про правління»), яку приписують ходжі Нізам уль-Мульку, перському візирі сельджуцьких султанів Алп-Арслана й Мелік-шаха. Йому були відомі й твори

«Кабус-наме» («Кабусова книга»), іранського домострою XI ст., що належить перу Унсур аль-Маалі, та «Завдання управління у властивостях панування» аз-Загірі ас-Самарканді, де зібрані висловлювання від багатьох (міфічних та реальних) шахів від Джамшида до Санджара; автор до висновків подає різні пояснення й пропонує досить багато цікавих історичних відомостей. Рукопис цього твору вперше використав В. Бартольд, опублікувавши з нього уривок в додатку до свого «Туркестану». Як приклад наводять оповідання «Поява вина», «Взяття Кей-Кавусом Мазандерана», що у «Зібранні історій» має стосунок до Іскандара, «Війна султана Махмуда з Бу-Алі Сімджуром», історія про «Візира індійського Фура», «Якуба Лейса та Ратбіля» тощо.

Ауфі також дає відповідь на питання, до якого часу відносити написання «Бахтіяр-наме», класичної обрамленої повісті про сімох візирів, яка увійшла до відомого арабського циклу під назвою «Тисяча і одна ніч». «Візири-завидники» («Історія про Абу Таммама») із «Зібрання історій» практично в незмінному вигляді зустрічаються в багатьох пізніших анонімних рукописах. Цілком сформована й довершена як за мовою, так і за стилем використана версія Ауфі дає повне право відносити її створення до XI-XII ст., як свого часу цілком слушно припускав німецький учений Т. Нольдеке.

Ауфі була відома й інша книга аз-Загірі ас-Самарканді — «Сіндбад-наме», з якої також узято кілька оповідань, зокрема «Про мурашу й осу», «Книга про жіночі хитрощі», про що він сам зазначає в оповіданні «Чеснотлива й цнотлива жінка»: «Існує багато історій про жіночі підступи та їхні незліченні витівки, і «Сіндбад-наме» — одна з таких відомих книг». Оповідання «Книга про жіночі підступи» свідчить про безпосереднє знайомство з книгою, на що вказує буквально дотримання тексту оригіналу («Жінка засміялась і відмовила: «Воду в морі неможливо решетом виміряти, і так само не

можна полічити пісок пустелі на гадальній дошці, як пізнати межу жіночих хитрощів»).

«Зібрання історій» справедливо називають антологією історичних та літературних оповідань, у якій зібрано 2113 різних легенд, переказів, історичних та напівісторичних анекдотів, проте, на відміну від «Серцевини серцевин», написаної особливим стилем, сповненим вигадливості й пишномовності, в «Зібранні історій» немає певного стилю, оскільки всі історії, без сумніву, не належать його перу, а окремі історії (дастани) місцями буквально повторюють зміст із як огось перського твору. Вони часом пишні й претензійні, оскільки підпадають «під тінь» зворотів, що заплутують своєю в елемовністю, і читач губиться через застарілі слова й арабські звороти. Однак ця пишномовність на тлі краси й довершеності стилю зникає, й читач вже майже не відчуває складнощів у розумінні самого тексту. «Стиль книги загалом простий, легкий, літературний, місцями вирази дуже приємні й гарні, і книжна мова, й арабські вирази книги далеко не виходять за межі розуміння тодішньої мови».

Ауфі не завжди виступає простим компілятором і укладачем. Освіченість і безумовний літературний хист не дозволили йому буквально наслідувати текст, а навпаки, дали змогу проявити себе чудовим письменником, який намагається об'єднати різномірний матеріал, писаний арабською і перською мовами. Якщо в історичних легендах він дотримується фольклорних традицій (наприклад, «Історія про Баграма Ґура», повторювана в народній літературі в різних варіантах: народження царевича, провіщення астрологів, виховання у няньок та наставників, вправляння у мистецтвах), то твори, у яких використано запозичення із класичної літератури, художньо опрацьовує, як, зокрема, «Сіндбад-наме».

Живучи в Індії при дворі делійських правителів, Ауфі міцно стояв ногами у перській літературі, й індійська реальність не

проступає у його творах, як у пізніших письменників, зокрема Аміра Хосрова Деглеві (1253–1325), батько якого під загрозою монгольської навали так само покинув Середню Азію і переселився в Індію в роки правління султана Ільтутмиша. Так звані індійські оповідання Ауфі є лише переказом інших відомих та невідомих творів («Хитрий спосіб», «Донька раджі й крадій коштовностей», «Про користь терпіння, повстримність та ваду поспіху»), про що зазначає сам письменник: «У давніх книгах Індії розказувано...», «В одній книзі, що списали мудреці Гіндустану...» та ін. Зокрема, оповідання «Властивість магніту» про зруйнування відомого язичницького храму Сомната (Сомнатха) є лише переказом легенди аль-Біруні, яку він подає в своїй «Індії».

Настанови та дидактика червоною ниткою пронизують усі оповідання Ауфі, і вони часто пісні й банальні, будучи далекими від «гірких напучувань» Сааді. Багато творів, внесених у «Зібрання історій» лише з дидактичною метою, позбавлені будь-якої (хіба що історичної) вартості, вони слугують лише моралізаторськими ілюстраціями («основна мета письменників та вчених у розказуванні історій та написанні легенд — сфера моральна»). Загальний висновок із історій лежить на обов'язку читача, проте Ауфі в окремих випадках бачить потребу робити свій висновок із необхідним коментарем.

Однак значення «Зібрання історій» полягає передусім у тому, що Ауфі вибрав усе найцінніше на ту пору в розповідному жанрі з арабської літератури (зокрема, із «Книги про скупих» аль-Джахиза та «Чудовного намиста» Ібн Абд Раббігі), так і перської літератури («Жебраки-плутяги» є буквальною переробкою «Макамів» Хамідеддіна Омара ібн Махмуда Балхі, пом. 1164 р.) і, тримаючи «палаючий світильник розуміння й правди», доніс його у своїй авторській інтерпретації до читача.

ЗІБРАННЯ ІСТОРІЙ ТА СВІТОЧІ ПЕРЕКАЗІВ

ПРАВОСУДНІСТЬ ПАДИШАХА КИТАЮ

Розповідають, що прийшов до повелителя правовірних Мансура один аскет і став його напучувати. І проміж усього сказав він отаке: «Якось у своїх мандрах втрапив я до Китаю, і там правителем був один справедливий падишах. Несподівано його побила якась хвороба, і з тієї причини він утратив слух. Він скликав візирів та наближених і сказав їм: «Мені сталася велика причина, я втратив слух, і в моїх вухах не залишилося сили чуття». Сказав ці слова й гірко-прегірко заплакав. Аби втішити падишаха, візири сказали: «Якщо ви втратили слух, великий Господь за вашу справедливість і добротливість, людяність та спочутливість нагородить вас замість слуху довголітнім життям». — «Ви помиляєтесь, — відказав їм правитель, — і міркування ваші далеко відбігли від істини. Не через те я плачу, що позбувся слуху, адже мудрий знає, що наприкінці світу всі частини тіла знову будуть цілі, і тому він не турбується марністю речей, не побивається, що втратив одну з них. Я плачу через те, що коли покривджений волатиме про допомогу і вимагатиме справедливості, я не почую його голосу і не зможу зарадити у його притузі». Потому він звелів оголосити у всіх краях його держави, щоб ніхто не вбирав червоної одежі, окрім покривджених, аби він, падишах, побачивши здалеку когось у червоній одежі, знав, що це покривджений, і поспішав йому на допомогу.

ОМАР ТА ІРАНСЬКИЙ ПОЛОНЕНИЙ

У той час, коли завоювали Аджам, взяли в полон одного із марзбанів, себто правителів аджамських, і привели його до повелителя правовірних Омара, нехай помилує його Аллах.

«О повелителю правовірних, — сказав марзбан, — перед тим як мене скарати, спершу нехай дадуть мені води, не вбивай мене спраглого».

Омар звелів: «Дайте йому води».

«О повелителю, поки я не вип'ю воду, мене не віддаси на страту?»

• • •

Далі — у повній книжці «Зібрання історій».
nashaknyga.com.ua